

prikazi i recenzije

Zoran LADIĆ. Odsjek za povijesne znanosti HAZU, *Monumenta Croatica Vaticana*. Camera apostolica. Obligationes et solutiones. Camerale primo (1299–1560), svezak 1, priredili J. Barbarić, J. Kolanović, A. Lukinović, J. Marković, Zagreb – Rim, 1996., str. 705

U izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Hrvatskoga državnog arhiva, Kršćanske sadašnjosti i Papinskoga hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu objavljena je zbirka izvora pod naslovom *Monumenta Croatica Vaticana. Camera apostolica. Obligationes et solutiones. Camerale primo (1299–1560), svezak 1*. Početna ideja o potrebi sustavnog istraživanja fondova Tajnog vatikanskog arhiva proizašla je od pojedinih djelatnika Odsjeka za povijesne znanosti (nekada Zavod za povijesne znanosti) Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Hrvatskoga državnog arhiva. Rad na istraživanjima arhivskih fondova (izboru, prikupljanju, prijepisu i izradi kritičkog izdanja selektiranih dokumenata) započeo je još 1987. godine, a zbog opsega cijelog projekta trajao je gotovo jedno desetljeće, do objelodanjenja zbirke 1996. godine.

Na samom početku knjige, u »Predgovoru« (5–7), pojašnjeni su mnogovrsni razlozi koji su ponukali autore na odluku o istraživanju u Tajnome vatikanskom arhivu. Jedan od temeljnih razloga bio je u spoznaji o tisućljetnoj povezanosti hrvatskog naroda sa Svetom Stolicom. Ta se povezanost višestruko odražavala kroz vjersku, političku, ekonomsku i drugu problematiku te je rezultirala, osim općih civilizacijskih utjecaja, intenzivnom pismenom prepiskom, ali se dosad »nije pristupilo sustavnom objavljivanju toga nadasve vrijednog arhivskog materijala« (5). Prepiska je bila aktivno vođena u oba smjera, iz Vatikana u Hrvatsku i obratnim putem. Ona se sastojala od pisama papa, molbi i izvješća hrvatskih biskupa i opata, a sačuvana su svjedočanstva o vizitacijama hrvatskih biskupija ili samostana, o imenovanjima hrvatskih nadbiskupa i biskupa, isprave o uplatama pristojbi te niz drugih dokumenata. Uostalom, taj dugotrajan i neprekinut međuodnos Svete Stolice i Hrvatske već je odavno uočen, niz dokumenata objelodanjen je i ranije u nekim od temeljnih zbirki izvora za hrvatsku povijest (npr. *Codex diplomaticus* T. Smičiklase, *Documenta* F. Račkoga i dr.). Isprave ovdje tiskane još jednom ukazuju, kako ističu autori, na uključenost hrvatskih prostora i hrvatskog naroda u kršćansku europsku uljudbu od ranog srednjovjekovlja u neprekinutom slijedu vremena do današnjih dana.

Slijedi Uvodna studija (9–53) u kojoj autor Josip Barbarić piše o postanku, razvitku, funkciji i sustavu rada najstarijeg ureda Papinske kurije – Apostolske komore, »koja je vodila brigu o novčanom poslovanju Crkvene države« (9), pa se od kraja XII. stoljeća svi podaci o novčanom poslovanju unose u zasebne registre. Temeljna funkcija Apostolske komore bila je briga za državne prihode i vođenje financija Rimske crkve. Slijedi kratak prikaz administrativne strukture i razvitka komore tijekom srednjeg vijeka. Složeno financijsko poslovanje zabilježavano je u posebnim knjigama prihoda i rashoda (*Introitus et Exitus*), potom su nastale knjige za desetine, prihode ispražnjenih nadarbina, prokuracije itd.

U idućem poglavlju J. Barbarić razmatra prihode Apostolske komore tijekom srednjeg vijeka. Uz ostalo, autor kao primjer navodi da, ako je neka nadbiskupija, biskupija ili opatija imala godišnji prihod veći od 100 zlatnih forinti, nadbiskupi, biskupi i opati morali su plaćati opću pristojbu za imenovanje u visini od trećine godišnjeg prihoda. U vrijeme pontifikata Klementa V., 1306. godine, uveden je prihod od *anata*, a autor pojašnjava i prihode od *desetine* te dragovoljno podavanje i prinos iz ljubavi zvan *subsidiium caritativum*.

Istraživači se često pitaju da li financijske knjige sačuvane u Tajnome vatikanskom arhivu omogućavaju cjelovit i točan uvid u novčano poslovanje Papinske kurije. Budući da financijske knjige sadrže samo one podatke koji su se morali opravdati, te da su postojali i tajni fondovi – privatne papinske kase – koje su povremeno bile i uništene, ove knjige, napominje autor, omogućavaju djelomičan uvid u financijsko poslovanje Papinske kurije.

U drugom dijelu uvodne studije autor razmatra pitanje općih pristojbi za imenovanje crkvenih prelata (*servitia communia*). Najprije pojašnjava sadržaj *Knjige pristojbi* ili *Liber taxarum*, napominjući da je ona »vrela iz kojeg se mogu crpsti gospodarski pokazatelji pojedinih biskupija odnosno opatija u srednjem vijeku« (15). Drugi važan dio općih pristojbi zabilježen je u *Knjigama obveza* ili *Libri obligationum*. To su bile pristojbe koje su biskupije i opatije plaćale Apostolskoj komori u određenim vremenskim razmacima od 1295. godine (kada je sačuvana prva knjiga). *Zajedničke pristojbe* plaćali su svi biskupi i opati pri imenovanju u visini od jedne trećine ukupnih prihoda biskupije ili opatije, a oni su se također obvezali i na plaćanje *male pristojbe* (*minuta servitia*). Sve vrste prihoda Apostolske komore detaljno su analizirane i objašnjene, a izložena su i mišljenja drugih suvremenih autora o toj problematici. Slijedi izlaganje izvornih podataka koji pojašnjavaju propise o uplati pristojbi, navodi se visina pristojbi, rok u kojem se uplate moraju izvršiti, govori se o ulozi koju je imao papinski komornik u inspekciji točnosti uplata, te o kaznama koje su slijedile za biskupe i opate ako ne bi uredno izvršili uplatu određene svote.

Nastavljajući uvodna razmatranja autor donosi opsežan »Popis i opis kodeksa arhivske serije Apostolske komore *Obligationes et solutiones*« (22–42). Pri odabiru kodeksa u obzir su uzeti samo oni koji sadrže podatke o Crkvi i kršćanstvu u Hrvata ili općenito o srednjovjekovnoj povijesti Hrvata.

Na početku zadnjeg poglavlja uvodne studije naslovljenom »Arhivski fond »Camerale I^o« Državnog arhiva u Rimu« (42–53) autor pojašnjava pojam »apostolska škrinja«, »pismo-hrana«, »Gospodnji kovčeg«, »Rimska škrinja« u kojoj su se čuvali najvažniji kurijalni dokumenti, a koja se, zbog važnosti dokumenata, uvijek čuvala na tajnim mjestima. Tu škrinju, napominje autor, smatra se »prvim papinim arhivom«, a škrinja je, ovisno o političkim i vojnim prilikama, bila čuvana na raznim mjestima. Jedan dio papinskog arhiva papa Klement V. ponio je u Lyon, a osobito važne dokumente dao je dopremiti u Avignon.

Autor iznosi iscrpne podatke i detaljno prikazuje slijed premještanja arhiva i putovanja dokumenata iz jednog u drugo mjesto unutar grada Rima. Nesigurna situacija s obzirom na pohranjenost dokumenata trajala je do osnivanja *Vatikanske biblioteke* za pontifikata Nikole V. sredinom XV. stoljeća. Temelj *Tajnoga vatikanskog arhiva* postavljen je za pontifikata Pavla V. početkom XVII. stoljeća. Sve neprilike koje su tijekom povijesti zadesile vatikansku arhivsku građu uvjetovale su da je »mnogo arhivskog gradiva nepovratno izgu-

bljeno ili uništeno« (45), čime je Tajni vatikanski arhiv ostao trajno okrnjen, dijeleći time sudbinu mnogih drugih arhiva.

Dio arhivskoga gradiva iz serije *Obligationes et solutiones* čuva se u Državnom arhivu u Rimu u arhivskom fondu *Camerale I^o* (*Camerale Primo*). I ta je građa, smještena *extra muros*, razmotrena i priložena u ovoj knjizi. U fondu *Camerale I^o* arhivsko je gradivo gospodarskog i financijskog sadržaja, ali i gradivo vezano uz sudbenu i upravnu djelatnost Apostolske komore.

Na kraju uvodne studije iznesen je, u »Sumarnom kazalu«, popis fonda *Camerale I^o* kako ga je izradio G. Ramacciotti u djelu »Gli archivi della Reverenda Camera Apostolica« tiskanom u Rimu 1961. godine. Na ovome mjestu J. Barbarić napominje da je iz fonda *Camerale I^o* u knjizi evidentirana građa iz serije X »Quietantiarum communium et minutorum servitiorum libri« (Namire zajedničkih i malih pristojbi), a koja se odnosi na razdoblje 1396.–1511. godine.

U temeljnom, izvornom dijelu knjige, naslovljenom »*Obligationes et solutiones*« (55–529), slijedi prijepis dokumenata iz gore spomenutoga arhivskog fonda Apostolske komore. Ovdje je predstavljeno 1013 dokumenta za razdoblje od 16. srpnja 1299. do 4. srpnja 1554. godine. To znači da je vremenski obuhvaćeno razdoblje razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka. Dokumenti su istovjetnog sadržaja i odnose se na obećanja uplate i potvrde o uplati pristojbi biskupa i opata s područja srednjovjekovne Hrvatske. Uz svaki dokument nalaze se i kratka regesta na hrvatskom jeziku.

Izvornom dijelu knjige pridodano je i 105 dokumenata iz arhivskog fonda *Camerale I^o* Državnog arhiva u Rimu (531–594). Dokumenti su istog sadržaja i odnose se na obećanja i uplate pristojbi srednjovjekovnih hrvatskih biskupa i opata. Uz dokumente su također regesta na hrvatskom jeziku. Ti dokumenti vremenski obuhvaćaju razdoblje od 17. svibnja 1399. do 31. listopada 1504. godine i time dopunjavaju temeljni fond izvora predstavljen u djelu »*Obligationes et solutiones*«. Pribrojimo li ih prvoj cjelini dokumenata, u cijeloj knjizi objelodanjeno ih je ukupno 1119.

Na kraju knjige nalaze se »*Index Personarum*« (597–632), »*Index locorum*« (633–658) te »*Index rerum et institutionum*« (659–704), koji se ističu svojom preglednošću i važnim dodatnim podacima kao npr. godinama opatske službe, godinama izbora biskupa i sl. Uz uvodnu studiju J. Barbarića dodan je opsežan znanstveni aparat s nizom važnih bibliografskih i arhivskih podataka, a radi lakšeg kretanja kroz tekst i upozorenja vezana uz pojedine dokumente dodane su »Kratice i znakovi« i »Bibliografske kratice« (str. 8).

Budući da su u knjizi predstavljeni dokumenti koji obuhvaćaju dugo vremensko razdoblje (1299.–1560.), te s obzirom na njihovu brojnost i istovjetnost ili veliku sličnost sadržaja, kao i činjenicu da su fokusirani na prostor pojedinih hrvatskih biskupija i opatija, otvaraju se velike mogućnosti za daljnja istraživanja (osobito kvantitativno-statistička) financijskog poslovanja Apostolske komore s obzirom na područje srednjovjekovne Hrvatske. Osim toga, ti su dokumenti osobito zahvalni i za istraživanje financijskog stanja pojedinih hrvatskih biskupija i opatija u srednjem vijeku. Valja također napomenuti da se dokumenti odnose na biskupije i opatije, biskupe i opate cijeloga zemljopisnog korpusa srednjovjekovne Hrvatske.

Na koncu, možemo zaključiti da knjiga *Monumenta Croatica Vaticana. Camera apostolica. Obligationes et solutiones. Camerale primo (1299–1560), svezak 1*, proizašla kao rezultat dugogodišnjih grupnih istraživanja u fondovima Tajnog vatikanskog arhiva, predstavlja važan doprinos hrvatskoj medievističkoj historiografiji. U budućim istraživanjima srednjovjekovne crkvene povijesti Hrvatske i odnosima Crkve u Hrvata sa Svetom Stolicom, osobito financijsko-upravnim odnosima, ova zbirka izvora postaje jedan od nezaobilaznih priručnika.

Zoran LADIĆ

Regesta zapisnika splitskoga Velikog vijeća od 1620. do 1755. godine, ur. Arsen Duplančić, *Grada i prilozi za povijest Dalmacije* 14, Split, 1998.

Državni arhiv u Splitu već duži niz godina izdaje svoje godišnje glasilo *Grada i prilozi za povijest Dalmacije*. Ovom prilikom uredništvo godišnjaka odlučilo se da čitav broj posveti samo jednom prilogu. Autor tog priloga je višegodišnji istraživač novovjekovne povijesti Splita i Dalmacije Arsen Duplančić. Prilog što ga je Duplančić pripravio za tisak zanimljiv je arhivski primjerak. Riječ je o nevelikom rukopisnom registru (svega 12 folija) nepoznata pisca iz druge polovice 18. stoljeća, koji u sebi krije do danas neobjavljene regeste zapisnika Velikog vijeća splitske komune za razdoblje 1620.–1755. (*Registro di tutte le materie essenziali esistenti nelli pocchi volumi, che s'attrovano nell'Archivio della Città*). Rukopis se danas čuva u arhivskoj zbirci knjižnice *Arheološkog muzeja* u Splitu, dok se veći dio samih zapisnika, na koje se regeste odnose, čuva u *Sveučilišnoj knjižnici* u Splitu. Važnost ovog registra jest u tome što sadrži regeste i onih svezaka zapisnika splitskoga Velikog vijeća koji se do danas nisu sačuvali, tako da nam je ovaj »*Registro*« sačuvarao bar neki trag o njihovu sadržaju.

Izdanje se sadržajno može podijeliti na više dijelova. Nakon kratke uvodne riječi (str. 5) urednice časopisa Nataše Bajić-Žarko, slijedi predgovor (9–12) iz pera Arsena Duplančića u kojem autor daje fizičke specifikacije i opis rukopisa te njegovu povezanost s dosada poznatim izvorima za povijest Splita. Duplančić nam potom u Uvodu (13–34) razlaže način funkcioniranja Velikog vijeća kao legislativnog tijela splitske komune nakon 1420. godine. Autor svoj tekst prožima brojim živopisnim primjerima kojima nam ukazuje na stvarne dosege i ovlasti splitskoga Velikog vijeća pod mletačkom upravom. No autor se ne osvrće samo na rad Velikog vijeća, nego razmatra cjelokupan upravni sustav splitske komune i njegovo funkcioniranje u sklopu mletačke uprave gradom i čitavom Dalmacijom. Sam središnji i najvažniji dio izdanja krije se pod naslovom »*Regesta i komentari*« (35–183). Autor nam tu, osim transkripcije regesta, donosi i vrlo korisne komentare i pojašnjenja zasnovana na uistinu zavidnom poznavanju raznolike građe za povijest Splita u novom vijeku. Regeste koje nam Duplančić donosi obiluju podacima za različita povijesna istraživanja prošlosti Splita. Mogu se naći podaci za povijest svakodnevice, političku povijest, povijest gradskih samostana i crkava ... Budući da regeste obuhvaćaju i razdoblje Kandijskog rata, za koje su inače zapisnici Velikog vijeća izgubljeni, ovaj nam izvor može